

چالش ها و موانع ماماها در ارائه خدمات در پایگاه های سلامت شهری ایران یک مقاله مروری

سهیلا صفی نژاد

کارشناسی ارشد مامایی دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران

safinezhad.s@gmail.com

چکیده

ماماها از نیروهای کلیدی نظام مراقبت های اولیه سلامت در ایران هستند و نقش مهمی در ارائه خدمات آموزشی، مشاوره ای، پیشگیری و پیگیری در پایگاه های سلامت شهری دارند. با این حال، شواهد موجود نشان می دهد که این گروه حرفه ای با مجموعه ای از موانع و چالش ها از جمله کمبود نیروی انسانی، فشار بار کاری، چندپیشگی و ابهام نقش، محدودیت های آموزشی، رضایت شغلی پایین و مشکلات سازمانی و مدیریتی مواجه اند. این مقاله مروری با هدف بررسی موانع و چالش های ماماها در ارائه خدمات در پایگاه های سلامت شهری ایران انجام شد. در این مرور، مطالعات علمی مرتبط با موضوع بررسی و یافته ها در محورهای اصلی منابع انسانی، ساختار سازمانی، آموزش حرفه ای، انگیزه و رضایت شغلی، و ارائه خدمات سلامت جنسی و باروری طبقه بندی شد. نتایج نشان داد که بهبود کیفیت خدمات ماماها نیازمند رویکردی چندبعدی شامل تقویت نیروی انسانی، بازنگری در شرح وظایف، ارتقای آموزش های مداوم، بهبود حمایت سازمانی و اصلاح سازوکارهای مدیریتی است. توجه به این عوامل می تواند در ارتقای عملکرد ماماها و افزایش کیفیت خدمات اولیه سلامت در پایگاه های سلامت شهری مؤثر باشد.

واژگان کلیدی: ماما، پایگاه سلامت شهری، مراقبت های اولیه سلامت، چالش ها، خدمات سلامت، رضایت شغلی

مقدمه

مراقبت های اولیه سلامت از ارکان اساسی هر نظام سلامت کارآمد به شمار می رود و نقش مهمی در ارتقای سلامت جمعیت، پیشگیری از بیماری ها، کاهش مراجعات غیرضروری به سطوح تخصصی و افزایش عدالت در دسترسی به خدمات دارد. در ایران نیز توسعه شبکه ارائه خدمات در قالب پایگاه ها و مراکز جامع سلامت با هدف گسترش خدمات پایه، تقویت پیشگیری، پیگیری گروه های هدف و پاسخگویی بهتر به نیازهای سلامت جامعه دنبال شده است. (Amiresmaili et al., 2020; Doosti et al., 2023) در این ساختار، ماماها از نیروهای کلیدی خط مقدم محسوب می شوند که علاوه بر ارائه خدمات تخصصی مامایی، در آموزش سلامت، مشاوره، غربالگری، پیگیری مراجعان، ثبت اطلاعات و ارجاع به سطوح بالاتر نیز نقش دارند (Mohseni et al., 2023). از این رو، کیفیت عملکرد پایگاه های سلامت شهری تا حد زیادی به توان حرفه ای، شرایط کاری و امکان ایفای نقش مؤثر توسط ماماها وابسته است.

با وجود اهمیت این جایگاه، شواهد موجود نشان می دهد که ماماها در پایگاه های سلامت شهری ایران با مجموعه ای از موانع ساختاری، سازمانی و حرفه ای مواجه اند. این موانع تنها به کمبود نیروی انسانی محدود نمی شود، بلکه به نحوه سازماندهی خدمات، نظام پرداخت، آموزش، حمایت مدیریتی و وضوح نقش های حرفه ای نیز مربوط است. مطالعه ای توسط Amiresmaili و همکاران در سال ۲۰۲۰ نشان داد که چالش های مراکز جامع خدمات سلامت شهری در چهار طبقه اصلی «منابع انسانی، سازمانی، کارکردی و مراجعان» قرار می گیرد و کمبود پرسنل، فشار کاری، مشکلات مدیریتی و محدودیت های اجرایی از موانع مهم ارائه خدمت هستند (Amiresmaili et al., 2020). همچنین مطالعه ای توسط Doosti و همکاران در سال ۲۰۲۳ نشان داد که نیروی انسانی موجود در مراکز خدمات جامع سلامت حاشیه شهر پاسخگوی حجم واقعی کار نیست و این ناترازی موجب افزایش فشار کاری بر مراقبین سلامت می شود (Doosti et al., 2023). این یافته ها نشان می دهد که مشکل موجود فقط در سطح فردی یا مهارتی نیست، بلکه ریشه در ساختار منابع انسانی و سازماندهی خدمات دارد.

از منظر حرفه ای نیز ماماها در پایگاه های سلامت شهری ناچارند میان چند نقش همزمان تعادل برقرار کنند؛ از یکسو باید خدمات تخصصی مامایی را ارائه دهند و از سوی دیگر در قالب تیم سلامت، مسئولیت هایی در حوزه مراقبت اولیه، آموزش سلامت و خدمات پیشگیرانه را بر عهده بگیرند (Hidaryan Nour et al., 2015). این چندوظیفگی در بسیاری از موارد به نوعی چندپیشگی حرفه ای منجر می شود که می تواند موجب افزایش خستگی شغلی، کاهش تمرکز، تضعیف انگیزه و افت کیفیت خدمات شود. همچنین مطالعه ای توسط Hidaryan Nour و همکاران در سال ۲۰۱۵ نشان داد که رضایت شغلی ماماها در برخی ابعاد پایین است و حمایت سازمانی، فرصت ارتقا و شرایط شغلی از عوامل اثرگذار بر رضایت آنان محسوب می شود (Hidaryan Nour et al., 2015). بنابراین، چالش های ماماها تنها به کمبود امکانات محدود نیست، بلکه با وضعیت حرفه ای و شغلی آنان نیز گره خورده است.

بخش مهمی از خدماتی که ماماها در پایگاه های سلامت شهری ارائه می کنند، به حوزه حساس سلامت جنسی و باروری مربوط است. این خدمات نیازمند آموزش تخصصی، مهارت های ارتباطی، زمان کافی و حمایت سیاستی و سازمانی هستند. مطالعه ای توسط Mohseni و همکاران در سال ۲۰۲۳ نشان داد که ارائه خدمات سلامت جنسی توسط ماماها در مراکز جامع سلامت با سه درونمایه اصلی «صلاحیت حرفه ای ماما»، «شکاف آموزش ها در حیطه سلامت جنسی» و «محدودیت های ارائه خدمات سلامت جنسی» همراه است و نبود آموزش کافی، محدودیت زمان و منابع و ملاحظات فرهنگی از موانع مهم ارائه خدمات مؤثر به شمار می روند (Mohseni et al., 2023). در مطالعه ای دیگر نیز Ahmadi و همکاران در سال ۲۰۱۶ بر چالش های سیاست گذاری و اجرایی سلامت زنان تأکید کردند و نشان دادند که نبود آموزش و مشاوره صحیح در حوزه بهداشت باروری یکی از موانع اصلی در مراکز ارائه خدمت است (Ahmadi et al., 2016). بنابراین، ماماها در پایگاه های سلامت شهری نه تنها با بار کاری بالا، بلکه با انتظارات فزاینده در حوزه های حساس سلامت جنسی و باروری نیز روبرو هستند.

در سطح کلان تر، نظام مراقبت اولیه سلامت ایران نیز با محدودیت هایی مانند تأمین مالی ناکافی، توزیع نامتوازن منابع، کمبود نیروی آموزش دیده و دشواری در پاسخگویی به نیازهای نوظهور جمعیت مواجه است (Amiresmaili et al., 2020; Doosti et al., 2023). این شرایط سبب می شود که ماماها در بستری فعالیت کنند که از یکسو با انتظارات روزافزون روبرو است و از سوی دیگر، پشتیبانی لازم برای انجام مؤثر وظایف خود را دریافت نمی کند. از این رو، بررسی موانع و چالش های آنان نه فقط یک موضوع شغلی، بلکه مسئله ای مرتبط با کارآمدی کل نظام ارائه خدمات اولیه سلامت است.

بر این اساس، مقاله مروری حاضر با هدف بررسی و تحلیل موانع و چالش های ماماها در ارائه خدمات در پایگاه های سلامت شهری ایران تدوین شده است تا تصویری جامع از محدودیت های ساختاری، سازمانی، آموزشی و حرفه ای پیش روی این گروه ارائه دهد و

زمینه را برای تصمیمگیری مبتنی بر شواهد و ارتقای کیفیت خدمات در نظام سلامت شهری فراهم سازد (Amiresmaili et al., 2020; Mohseni et al., 2023).

روش تحقیق

این مقاله به صورت مرور روایتی انجام شد و هدف آن شناسایی و تحلیل موانع و چالش های ماماها در ارائه خدمات در پایگاه های سلامت شهری ایران بود. برای این منظور، جست و جوی مقالات علمی فارسی و انگلیسی در پایگاه های SID ، Magiran ، PubMed ، Google Scholar و Civilica انجام شد. کلیدواژه های فارسی و انگلیسی مرتبط با موضوع، از جمله «ماما»، «پایگاه سلامت شهری»، «مراکز جامع خدمات سلامت»، «چالش»، «مانع»، «سلامت جنسی»، «سلامت باروری» و معادل های انگلیسی آن ها استفاده شد.

مطالعاتی وارد مرور شدند که به طور مستقیم به نقش ماماها در مراکز جامع سلامت، چالش های ارائه خدمات در پایگاه های سلامت، سلامت جنسی و باروری، رضایت شغلی، انگیزه شغلی، یا مسائل ساختاری و سازمانی مرتبط با خدمات اولیه سلامت در ایران پرداخته بودند. پس از غربالگری، اطلاعات هر مطالعه شامل سال انتشار، هدف، نوع مطالعه، محیط اجرا و مهم ترین یافته ها استخراج شد. سپس یافته ها به صورت کیفی و موضوعی در چند محور اصلی دسته بندی شدند: چالش های منابع انسانی و بار کاری، چندپیشگی و ابهام نقش، محدودیت های آموزش و توانمندسازی، رضایت شغلی و انگیزه حرفه ای، و موانع ارائه خدمات سلامت جنسی و باروری (Amiresmaili et al., 2020; Doosti et al., 2023; Mohseni et al., 2023; Hidaryan Nour et al., 2015; Ahmadi et al., 2016).

نوزدهمین کنفرانس بین المللی یافته های نو در مامایی، زنان، زایمان و نازایی

گرجستان - ۲۷ شهریور ۱۴۰۵ - آکادمی بین المللی علوم و مطالعات گرجستان

<http://icmwmh.ir>
info@icmwmh.ir

18 September 2026 - TBILISI GEORGIA

یافته ها

یافته های مطالعات علمی نشان داد که موانع و چالش های ماماها در ارائه خدمات در پایگاه های سلامت شهری ایران را می توان در چند محور اصلی خلاصه کرد.

۱. چالش های ساختاری و منابع انسانی

در مطالعه «چالش های مراکز جامع خدمات سلامت شهری» توسط Amiresmaili و همکاران در سال ۲۰۲۰، چالش های مراکز جامع خدمات سلامت شهری در چهار طبقه اصلی «منابع انسانی، سازمانی، کارکردی و مراجعان» شناسایی شد و کمبود پرسنل، فشار کاری و محدودیت های سازمانی از موانع مهم ارائه خدمت گزارش شد (Amiresmaili et al., 2020). در مطالعه «برآورد تعداد مراقبین سلامت مورد نیاز در مراکز خدمات جامع سلامت حاشیه شهر ایران با استفاده از شاخص حجم کار» توسط Doosti و همکاران در سال ۲۰۲۳، مشخص شد که تعداد نیروهای موجود پاسخگوی حجم واقعی کار نیست و این ناترازی موجب افزایش فشار کاری بر مراقبین سلامت می شود (Doosti et al., 2023). این دو مطالعه نشان می دهد که یکی از مهم ترین موانع ارائه خدمت توسط ماماها، کمبود نیروی انسانی و توزیع نامناسب آن در پایگاه های سلامت شهری است.

۲. چندپیشگی و ابهام نقش

در مطالعه «عوامل مرتبط با انگیزه شغلی ماماها به عنوان مراقب سلامت در طرح تحول سلامت» توسط معصومی گنجگاه و همکاران در سال ۲۰۱۵، نتایج نشان داد که حقوق و دستمزد پایین، حجم کار زیاد، استرس و انجام کارهای غیرمرتبط با مامایی باعث کاهش انگیزه کاری و افزایش تمایل به ترک کار در ماماها می شود (Masoumiganjgah et al., 2015). همچنین در مطالعه «بررسی میزان رضایت شغلی و برخی عوامل مرتبط با آن در ماماها شاغل در بیمارستان های وابسته به دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و بیمارستان های تأمین اجتماعی شهر تهران در سال ۱۳۹۲» توسط Hidaryan Nour و همکاران در

سال ۲۰۱۵، اکثر ماماها رضایت شغلی متوسط داشتند و از ابعاد حقوق و مزایا، فرصت ارتقا و حمایت سازمانی رضایت پایینی گزارش کردند (Hidaryan Nour et al., 2015). این دو مطالعه نشان می‌دهد که ماماها در نظام سلامت با چندپیشگی و ابهام نقش مواجه‌اند و این مسئله بر انگیزه و رضایت شغلی آنان تأثیر منفی دارد.

۳. محدودیت‌های آموزش و ارائه خدمات سلامت جنسی در مطالعه «ارائه خدمات سلامت جنسی توسط ماما در مراکز جامع سلامت: یک پژوهش کیفی در ایران» توسط Mohseni و همکاران در سال ۲۰۲۳، سه درون‌مایه اصلی شامل «صلاحیت حرفه‌ای ماما»، «شکاف آموزش‌ها در حیطه سلامت جنسی» و «محدودیت‌های ارائه خدمات سلامت جنسی» استخراج شد (Mohseni et al., 2023). این مطالعه نشان داد که نبود آموزش کافی، محدودیت زمان و منابع، و مسائل فرهنگی از موانع مهم در ارائه خدمات مؤثر هستند. در مطالعه «چالش‌های سیاستگذاری و اجرایی سلامت زنان و راهکارهای ارتقای آن» توسط Ahmadi و همکاران در سال ۲۰۱۶ نیز به نبود آموزش و مشاوره صحیح در حوزه بهداشت باروری در مراکز ارائه خدمت اشاره شده است (Ahmadi et al., 2016). این یافته‌ها نشان می‌دهد که بخشی از مشکلات ماماها به ارائه خدمات در حوزه حساس سلامت جنسی و باروری مربوط است.

۴. رضایت شغلی و انگیزه حرفه‌ای مطالعه «بررسی میزان رضایت شغلی و برخی عوامل مرتبط با آن در ماماها شاغل...» توسط Hidaryan Nour و همکاران در سال ۲۰۱۵ نشان داد که رضایت شغلی ماماها در سطح متوسط است، اما در ابعاد حقوق و مزایا، فرصت ارتقا و حمایت سازمانی رضایت کافی وجود ندارد (Hidaryan Nour et al., 2015). مطالعه «عوامل مرتبط با انگیزه شغلی ماماها به عنوان مراقب سلامت» توسط Masoumiganjgah و همکاران در سال ۲۰۱۵ نیز نشان داد که عوامل شغلی و ساختاری می‌توانند انگیزه ماماها را کاهش دهند (Masoumiganjgah et al., 2015). این یافته‌ها بیانگر آن است که انگیزه و رضایت شغلی در عملکرد ماماها نقش تعیین‌کننده‌ای دارد و کاهش آن می‌تواند کیفیت خدمات را تهدید کند.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این مرور نشان می‌دهد که چالش‌های ماماها در پایگاه‌های سلامت شهری ایران تنها به یک عامل محدود نمی‌شود، بلکه حاصل برهم‌کنش چندین عامل از جمله کمبود نیروی انسانی، فشار بار کاری، چندپیشگی و ابهام نقش، ضعف آموزش تخصصی، رضایت شغلی پایین، و موانع ارائه خدمات سلامت جنسی و باروری است (Amiresmaili et al., 2020; Doosti et al., 2023; Masoumiganjgah et al., 2015; Hidaryan Nour et al., 2015; Mohseni et al., 2023; Ahmadi et al., 2016). این نتایج نشان می‌دهد که برای بهبود عملکرد ماماها، باید هم‌زمان در سطح آموزش، مدیریت منابع انسانی، بازنگری شرح وظایف و حمایت سازمانی مداخله شود.

یافته‌های این مرور نشان می‌دهد که ماماها در پایگاه‌های سلامت شهری ایران با مجموعه‌ای از موانع ساختاری، سازمانی و حرفه‌ای مواجه‌اند که بر کیفیت و تداوم خدمات آنان اثر مستقیم می‌گذارد. مهم‌ترین چالش‌ها شامل کمبود نیروی انسانی، فشار بار کاری، ابهام در نقش‌ها، محدودیت در آموزش‌های تخصصی، و ضعف حمایت‌های سازمانی و مدیریتی است. این شرایط موجب می‌شود ماماها در عمل مسئولیت‌هایی فراتر از ظرفیت و شرح وظایف مشخص خود بر عهده بگیرند و در نتیجه، در معرض کاهش انگیزه، فرسودگی شغلی و افت رضایت حرفه‌ای قرار گیرند.

از سوی دیگر، نتایج این مرور نشان داد که بخشی از موانع ارائه خدمت به محدودیت‌های مربوط به خدمات سلامت جنسی و باروری، کمبود مهارت‌های ارتباطی و آموزشی، و ناهماهنگی میان انتظارات نظام سلامت و امکانات موجود بازمی‌گردد. بنابراین، بهبود وضعیت موجود نیازمند رویکردی چندبعدی است که هم‌زمان بر تقویت منابع انسانی، بازنگری در شرح وظایف، ارتقای آموزش‌های مداوم، و اصلاح سازوکارهای مدیریتی و حمایتی تمرکز کند.

در مجموع، می‌توان گفت که ارتقای کیفیت خدمات ماماها در پایگاه‌های سلامت شهری بدون توجه به شرایط واقعی کار، ظرفیت حرفه‌ای و حمایت سازمانی امکان‌پذیر نخواهد بود. توجه به این مسائل می‌تواند به بهبود عملکرد ماماها، افزایش رضایت شغلی آنان و در نهایت ارتقای کیفیت خدمات اولیه سلامت در نظام سلامت ایران کمک کند.

منابع

بتول احمدی، فرانک فرزودی، & معصومه علی محمدیان. (۲۰۱۲). چالش‌های سیاست‌گذاری و اجرایی سلامت زنان و راهکارهای ارتقای آن: یک رویکرد کیفی بر اساس دیدگاه صاحب‌نظران. پایش، ۱۱(۱)، ۱۲۷-۱۳۷.

دوستی فرزانه، & راثی وحید. (۲۰۲۳). برآورد تعداد مراقبین سلامت مورد نیاز در مراکز خدمات جامع سلامت حاشیه شهر ایران با استفاده از شاخص حجم کار.

محسنی مریم، ریاضی هدیه، کریمیان زهرا، & نصیری ملیحه. (۲۰۲۲). ارائه خدمات سلامت جنسی توسط ماما در مراکز جامع سلامت: یک پژوهش کیفی در ایران.

معصومی گنجگاه پونه، گرانمایه مهرناز، & حقانی شیما. (۲۰۲۰). عوامل مرتبط با انگیزه شغلی ماماها به عنوان مراقب سلامت در طرح تحول سلامت.

Amiresmaili, M, Saberi, S H, Nazempoor-Vaziri, F and Barkhordari, F. (2020). The Challenges of Urban Health Services Centers. Health Information Management, 17(1), 8-13. doi: 10.22122/him.v17i1.3983

Doshmangir, L., Shirjang, A., Assan, A., & Gordeev, V. S. (2023). Iranian primary health care network: challenges and ways forward. Primary Health Care Research & Development, 24, e1.

Heidaryan Nour, M, Nahidi, F, Zahrani Tork, S and khodakarim, S. (2015). Evaluation of job satisfaction and some related factors in the midwives employed at the hospitals affiliated to Shahid Beheshti University of Medical Sciences and social security hospitals at Tehran in. The Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology and Infertility, 18(146), 14-21. doi: 10.22038/ijogi.2015.4423